

Dr. Tadej Vidmar

Gimnazija kot splošnoizobraževalna sekundarna šola v Sloveniji, Avstriji in Nemčiji – analiza izbranih obdobj

Povzetek: Avtor v prispevku opredeljuje gimnazijo kot splošnoizobraževalno sekundarno šolo v šolskem sistemu, katere namen je posredovanje poglobljenega splošnega znanja ter priprava na univerzitetni študij. Opozarja, da je treba pri kakršnem koli načrtovanju sprememb bodisi glede vsebin bodisi glede konca gimnazijskega izobraževanja upoštevati smiselnost in upravičenost sprememb ter navsezadnje tudi zgodovinski razvoj in pomen gimnazije pri nas in v širšem srednjeevropskem prostoru.

Analiziran je razvoj gimnazije in njene splošnoizobraževalnosti v izbranih zgodovinskih obdobjih, od protestantske stanovske šole prek jezuitskega kolegija, poddržavljenja gimnazije v 18. stoletju do gimnazijskih reform v prvi polovici 19. stoletja. Opravljena je tudi primerjava namena, cilja in konca sodobne gimnazije v Sloveniji, Avstriji in v Nemčiji.

Ključne besede: gimnazija, stanovska šola, jezuitski kolegij, splošnoizobraževalni predmeti, matura, reforma gimnazije, sekundarno šolstvo, protestantizem, zrelostni izpit, splošna izobrazba, neohumanizem, razsvetljenstvo.

UDK:73.54

Izvirni znanstveni prispevek

Dr. Tadej Vidmar, docent, Oddelek za pedagogiko in andragogiko, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani; e-naslov: tadej.vidmar@guest.arnes.si

Uvod

Na ozemlju današnje Slovenije so gimnazije kot izobraževalne ustanove na sekundarni stopnji prisotne od 18. stoletja, pred tem pa lahko v to kategorijo uvrščamo že tudi stanovsko šolo in jezuitski kolegij v 16. stoletju. Že od začetka je bil eden najpomembnejših ciljev gimnazije pri nas posredovanje splošne izobrazbe, od druge polovice 19. stoletja pa je bil njen cilj tudi omogočanje univerzitetnega študija, saj se brez uspešno opravljenega zaključka, ki se je imenoval zrelostni izpit oz. matura, ni mogel nihče vpisati na univerzo.

Tako je gimnazija v 19. in v 20. stoletju imela dve poglavitni nalogi, posredovati splošno izobrazbo in omogočati vpis na univerzitetni študij. Razumevanje in vsebina splošne izobrazbe ter oblika in vsebina mature so se sčasoma glede na družbene in politične razmere sicer spreminjale, vendar je bistvo gimnazije zmeraj ostajalo v splošnoizobraževalnosti in maturi. Tako je bila gimnazija razumljena nekoč in je razumljena še danes v srednji Evropi pa tudi marsikje drugod po Evropi.

Razmišljanja o morebitni spremembi poslanstva gimnazije, z morebitno ukinitvijo mature kot zaključka izobraževanja in kot pogoja za vpis na univerzitetni študij ter razmišljanja o redefiniranju in zmanjševanju splošnega izobraževanja v gimnaziji bi morala še posebno upoštevati pretekle, tudi neuspele poskuse (kot npr. usmerjeno izobraževanje) spreminjanja temeljne funkcije oziroma poslanstva gimnazije ter se navezovati nanje. Pri tem bi bilo treba, ne glede na neaktualnost zgodovinskih analiz, upoštevati tudi zgodovinski razvoj in pomen gimnazije na Slovenskem in v širšem srednjeevropskem prostoru. V zavesti ljudi iz tega prostora je gimnazija razumljena kot splošnoizobraževalna šola, ki pripravlja na univerzo in pogojuje vpis nanjo, univerza pa je razumljena predvsem kot znanstvenoizobraževalna institucija¹, šele nato pa tudi strokovna pripravljalnica za določen poklic.

¹ Univerzo kot znanstvenoizobraževalno institucijo je v 19. stoletju zasnoval Humboldt. Sčasoma se je univerza sicer spreminjala, kljub temu pa šele danes prihaja, z bolonjsko reformo, do temeljitejših sprememb v opredeljevanju njenega bistva. Analiza razvoja koncepta in poslanstva univerze pa bi presegala okvire tega prispevka.

V nadaljevanju bomo analizirali zgodovinski razvoj splošnega sekundarnega izobraževanja v protestantizmu, protireformaciji in v začetku 19. stoletja na Slovenskem, s čimer bomo poskušali opozoriti na pomen poznavanja in upoštevanja zgodovinskega razvoja določene izobraževalne institucije pri načrtovanju njenih bistvenih sprememb ali izobraževalnega sistema ali njegovega dela. Na koncu bomo analizirali namen in cilje gimnazije danes v izbranih evropskih državah, ki so naslednice koncepta splošnega izobraževanja, kot se je uveljavil v protestantski gimnaziji, jezuitskem kolegiju ter gimnaziji, ki je bila utemeljena v 19. stoletju.

Razvoj splošnoizobraževalnega izobraževanja v izbranih obdobjih

Reformacija

Na področju vzgoje in izobraževanja je reformacija pravzaprav največ pozornosti namenjala sekundarnim šolam, namen katerih je bilo izobraževanje in formiranje prihodnjih cerkvenih in posvetnih uradnikov. V tem času je bila utemeljena protestantska gimnazija kot šola, ki po eni strani od učencev že zahteva določeno prejšnje znanje ob vpisu, po drugi strani pa je del njenega poslanstva v tem, da pripravlja dijake na študij na univerzi. Protestantsko gimnazijo je zasnoval nemški pedagog Sturm, ki je tudi formuliral vzgojno-izobraževalni ideal gimnazije, ki je potem postal vzgojni ideal protestantizma, namreč cilj vzgoje in izobraževanja je pobožen posameznik, ki je moder, tj. izobražen, in govorniško spreten (*sapiens atque eloquens pietas*) (prim. Vormbaum 1860, str. 661). Po zgledu Sturmove šole v Strasbourgu se je nato v protestantskem svetu razvilo veliko tipov in vrst sekundarnih šol, ki pa jih vse povezujejo enaka vsebina, namen in cilji.

Tudi pri nas je deželno plemstvo, ki je večinsko sprejelo ideje reformacije, začutilo potrebo po ustanovitvi in organizaciji šole, ki bi pripravljala na poklic, sočasno pa tudi na nadaljnji študij. V avstrijskih deželah so se protestantske sekundarne šole, gimnazije, imenovala stanovske šole (*Landschaftsschulen*) in so bile, tako organizacijsko kot vsebinsko, podobne nemškim deželnim šolam (*Länderschulen*). Deželne šole pa so bile vrsta gimnazije, ki so jih financirali deželni vladarji, namenjene pa so bile predvsem zapolnjevanju deželnih kadrovskih potreb, bodisi cerkvenih bodisi posvetnih (prim. Vidmar 2005, str. 117).

Ko je Trubar leta 1562 predstavil kranjskim deželnim stanovom ponudbo württemberškega vojvode Krištofa, da bi lahko dobili dve štipendiji, ki bi omogočali študij na univerzi v Tübingenu, so ti iskali primerne kandidate, vendar so ugotovili, da ni primerno izobraženih kandidatov (prim. Rupel 1965, str. 11). Ob tem je Trubarju prišlo na misel, da bi bilo treba v Ljubljani ustanoviti izobraževalno institucijo, katere naloga bi bila tudi priprava na univerzitetni študij. Trubar je bil pravzaprav, kot izpričujejo dokumenti, pobudnik ustanovitve stanovske šole v Ljubljani (prim. Rupel 1951, str. 112). Na podlagi Trubarjevih prizadevanj so leta 1563 deželni stanovi ustanovili stanovsko šolo v Ljubljani. Ta je bila enorazrednica do leta 1566, ko je njen rektor postal Adam Bohorič, ki

je organiziral šolo po zgledu protestantskih gimnazij in napisal Šolski red (*Ordo scholae*), ki je bil sprejet leta 1575. Dokončno se je ljubljanska stanovska šola kot pripravljavnica na univerzitetni študij in kot šola, enakovredna nemškim protestantskim gimnazijam, uveljavila po letu 1584, pod vodstvom Nikodema Frischlina (prim. Vidmar 2005, str. 124–128). Bohoričeva šola je imela štiri razrede (*classes*), za najbolj nadarjene učence je Bohorič predvidel tudi učenje osnov dialektike in retorike, temeljnih pojmov naravne in moralne filozofije ter teologije in temeljev geografije in astronomije (*sphaerica doctrina*). Ti predmeti uvrščajo ljubljansko stanovsko šolo med sekundarne šole in jo postavljajo ob bok večjim protestantskim *gymnasia*. Namen učenja teh dodatnih predmetov je, »da bodo (učenci – op. T. V.) bolj pripravljeni na te umetnosti in jih bodo hitreje ter temeljiteje doumevali na univerzah«. (*Ordo scholae ... 1575*, v Schmidt 1952, str. 195) Leta 1582 je Bohoriča na mestu rektorja ljubljanske stanovske šole zamenjal Nikodem Frischlin iz Tübingena. Tudi on je napisal šolski red, ki je bil potrjen leta 1584. Frischlin je predvidel petrazredno šolo, v četrtem razredu začnejo učenci z obravnavo poezije ter z elementi grščine, v petem razredu imajo dialektiko in retoriko ter nadaljujejo z grščino. Aritmetika je na programu od tretjega razreda naprej (prim. Schmidt 1952, str. 99ss). Tako je bila v tistem času razumljena splošna izobrazba. Tridesetega oktobra 1598 je deželni vladar izdal odlok, po katerem so morali vsi protestantski učitelji Ljubljano zapustiti do sončnega zahoda.

Na Koroškem je sicer delovalo nekaj šol, vendar so deželni stanovi ustanovili le eno stanovsko šolo, ki je ustrezala kriterijem nemških protestantskih gimnazij. Le celovška stanovska šola je bila tudi pripravljavnica na univerzo. Šola, ki je bila morda prenovljena latinska šola, prvič pa je bila v tej funkciji omenjena v začetku leta 1560, se je imenovala plemiška šola (*die adelige Schule*) ali kolegij modrosti in pobožnosti (*collegium sapientiae et pietatis*), pa tudi deželna šola (*schola provincialis*) (prim. Braumüller 1924, str. 16–19). Koliko razredov je natančno imela, ni znano, vendar obstaja domneva, da jih je bilo pet do sedem. Prav tako ni znana učna vsebina, smemo pa domnevati, da je bila podobna kot na stanovskih šolah v Gradcu in v Ljubljani (prim. Braumüller 1924, str. 23). Prvega junija 1600 je deželni vladar izdal odlok, po katerem so morali učitelji v desetih dneh zapustiti deželo, vendar je zaradi odpora bila zaprta šele 13. aprila 1601.

Graška stanovska šola (*Landschaftsschule, schola procerum*) je bila na začetku obstoja samo plemiška šola, vendar so kmalu začeli vanjo sprejemati tudi otroke meščanov. Učitelji, ki so jih plačevali deželni stanovi, se v Gradcu omenjajo že leta 1538 (prim. Loserth 1916, str. 18). V skladu s Šolskim redom iz leta 1574 je stanovska šola imela tri dekurije za začetnike in štiri razrede, od katerih se je zadnji imenoval javni razred (*classis publica*), v njem pa so poučevali teologijo, pravo in filozofijo, zaradi česar bi ga lahko primerjali z javnimi predavanji (*lectiones publicae*) na protestantskih akademskih gimnazijah (prim. Loserth 1916, str. 32). Leta 1594 je bil sprejet Reformirani šolski red (*Reformierte Schuel-Ordnung*), po katerem je bilo predvidenih pet razredov in en javni razred (prim. Loserth 1916, str. 155–166). Najhujše težave stanovske šole so se začele leta 1585, ko so jezuiti v Gradcu ustanovili univerzo (prim. Loserth 1916, str. 79).

Osemindvajsetega septembra 1597 so protestantski učitelji v Gradcu dobili ukaz, da morajo do sončnega zahoda zapustiti mesto.

Protireformacija – jezuiti

Z zaprtjem ljubljanske stanovske šole ni bila pretrgana kontinuiteta razvoja splošnoizobraževalnih sekundarnih šol pri nas, ki se je nadaljevala z jezuitskimi sekundarnimi šolami, imenovanimi kolegiji. Povsod, kjer so jezuiti ustanavljali šole, je bila njihova organizacija enaka.

Jezuiti so prvi v celoti izpeljali ločitev stopenj izobraževanja, v njihovi strukturi vzgoje in izobraževanja pa je imela sekundarna stopnja, tj. kolegiji, osrednjo vlogo. Za vpis na univerzo so zahtevali končan kolegij, ki so mu pripadli predmeti splošne humanitete. Šolske ustanove jezuitov so bile javne izobraževalne ustanove. Družba Jezusova je sčasoma prevzela v svoje roke sekundarno, delno pa tudi terciarno, izobraževanje v katoliških deželah Evrope in je imela monopol nad njim do druge polovice 18. stoletja, ko je bil leta 1773 red razpuščen (prim. tudi Paulsen 1919, str. 417–420; Schmidt 1871, str. 230).

Izobraževanje oz. študij v večjih kolegijih je obsegal t. i. nižje študije (gimnazijske študije, *studia inferiora*) in višje študije (univerzitetne študije, *studia superiora*). Šestletnemu gimnazijskemu študiju, v katerem je bila osrednja pozornost namenjena jezikovnemu pouku, je sledil triletni filozofski študij, tj. splošnoznanstveni pripravljalni študij. Na splošno se je jezuitsko izobraževanje delilo na tri stopnje: na gramatično-retorično, filozofsko in teološko, od katerih je prva obsegala sekundarno, gimnazijsko stopnjo. Ko so jezuite poklicali v neko mesto, so začeli s poukom gramatike ter v kratkem času uredili kolegij. Taka ustanova se je včasih končala z razredom humanitete (*humaniora*), ponavadi pa je bila z razredom retorike dosežena popolna petrazrednost, v večjih kolegijih pa sta bili dodani še dialektika in moralna teologija. Jezuitski kolegij je kot pogoj za sprejem predvideval znanje branja in pisanja ter s tem poprejšnji obisk elementarne šole, kar so preverjali z neke vrste sprejemnim preizkusom (prim. Paulsen 1919, str. 395–398; Schmidt 1871, str. 237–242; Seifert 1996, str. 329–331, Vidmar 2005, str. 168). Cilj njihovega pouka je bil v bistvu enak kot cilj protestantskega, namreč *eloquens atque sapiens pietas*, ki so ga tudi dosegali s podobnimi sredstvi (prim. Paulsen 1919, str. 421; Vidmar 2005, str. 169).

Gimnazijska stopnja, nižje študije, je imela pet razredov oz. stopenj, pri vsaki pa je bila iz imena razvidna vsebina izobraževanja. Prvo stopnjo, gramatiko (*grammatica*), so sestavljali trije razredi: najnižji (*infima*), srednji (*media*) in najvišji (*suprema*), druga stopnja se je imenovala humaniteta ali poetika (*humanitas* ali *poesis*), tretja pa retorika (*retorica*) (prim. *Ratio ...*, 1586, v Pachtler 1887, str. 144–146 in 183–192). Napredovanje iz enega razreda v drugega (*promotio*) je bilo mogoče po uspešno opravljenem izpitu, pri katerem je šlo predvsem za pisna klavzurna dela iz latinske proze in poezije. Sledil je ustni izpit iz gramatike in prebranih piscev (prim. *Ratio ...*, 1586, v Pachtler 1887, str. 176–178).

Jezuiti so pri nas svoje kolegije organizirali v Ljubljani (1597), Celovcu (1604), Gorici (1620), Trstu (1620) in Mariboru (1758) (prim. Paulsen 1919, str. 411–412; Schmidt 1988 a, str. 119).

Naloga jezuitskih kolegijev je bila posredovanje splošne izobrazbe, kakor je bila tedaj razumljena, sočasno pa je bila njihova naloga priprava na višjo stopnjo izobraževanja.

Nova utemeljitev gimnazije v 19. stoletju

Proti koncu 18. in v začetku 19. stoletja so nastale družbene, politične in gospodarske spremembe. Zmeraj jasneje je postajalo, da mora biti izobrazba kriterij in pogoj za opravljanje določenih višjih služb in funkcij v upravi in vojski, ne pa družbeni status, pridobljen z rojstvom (prim. tudi Blankertz 1982, str. 126). Že razsvetljenstvo je sicer poudarjalo ideje enakosti ljudi po rojstvu, nujnost izobraževanja zaradi doseganja razsvetljenosti pa tudi izboljšanja materialnih pogojev, vendar se je v izobraževalni praksi predvsem pod vplivom merkantilizma ustavilo pri elementarni stopnji in čim zgodnejši pripravi na poklic. V dobi razsvetljenstva je bil največji poudarek namenjen razvoju poklicnega šolstva. Kot odziv na omenjeni poklicni in strokovni pragmatizem razsvetljenstva je začel neohumanizem v ospredje vzgojnih in izobraževalnih ciljev znova postavljati razvoj človeka in njegove osebnosti, razvoj posameznikovih individualnih lastnosti. Človeka je treba najprej razviti, oblikovati kot človeka, saj se bo mogel tak, splošno izobražen, brez večjih težav, ko bo treba, pripraviti na določen poklic (prim. tudi Blankertz 1982, prav tam). Neohumanisti so znova postavili v ospredje splošno izobraževanje, katerega temelji so pravzaprav bili položeni v humanizmu, reformaciji in protireformaciji 16. stoletja, kontinuiteto pa lahko potegnemo prek srednjeveških in rimskih svobodnih umetnosti do klasičnega grškega vzgojnega koncepta, ki ga opredeljujeta pojma *paideia* in *enkyklios paideia*.

Neohumanisti so v začetku 19. stoletja razvili koncept sekundarne šole, gimnazije, ki je pozneje postala znana kot klasična gimnazija. Koncept je utemeljil von Humboldt. Namen gimnazije je bil posredovati posamezniku široko splošno, humanistično izobrazbo, sočasno pa ga pripraviti na nadaljnji študij na univerzi. Humboldtova gimnazija se v bistvu opira na koncept humanistične latinske šole, protestantske gimnazije in jezuitskega kolegija, vendar dodaja več realij. V gimnaziji prevladujejo splošnoizobraževalni predmeti, saj je njen cilj oblikovanje in razvoj posameznika kot individuuma, ne pa priprava na poklicno delovanje. Velik pomen, tako informativni kot formativni, imata matematika in latinščina, ki še zmeraj ostaja najpomembnejši predmet v gimnaziji.

Za vpis na gimnazijo je potrebno določeno prejšnje znanje, šolanje pa se konča s t. i. zrelostnim izpitom oz. maturo, ki po eni strani potrjuje, da je maturant oblikovan, zrel za življenje, po drugi strani pa je zrel za znanstveni študij na univerzi (prim. tudi Blankertz 1982, str. 125; Moog 1967, str. 310 in 409; Paulsen 1921, str. 282). Do neohumanizma so bile gimnazije razumljene tudi kot vrsta strokovnih šol za učenje klasičnih jezikov, predvsem latinščine, z neohumanizmom pa postanejo splošnoizobraževalne šole v sodobnem pomenu besede, ki uporabljajo kot poglavitno vzgojno sredstvo študij antične kulture.

Gimnazija, ki jo je zasnoval Humboldt, je imela šest razredov, šolanje je trajalo deset let (pozneje skrajšano na devet let); prvi (najvišji) razred je trajal tri leta, drugi in tretji dve leti, ostali pa po eno leto. V vsakem razredu je bilo na

teden predvidenih dvaintrideset ur pouka, vseh deset let pa so bili predvideni naslednji predmeti: latinščina (po osem oz. šest ur na teden), nemščina (po štiri oz. šest ur na teden), matematika (po šest ur na teden), naravoslovje (po dve uri na teden), zgodovina in geografija (po tri ure na teden), verouk (po dve uri na teden), telovadba in glasba (sreda in sobota popoldan). Obvezni predmeti so bili še grščina (v najvišjih štirih razredih), hebrejščina (v zadnjih dveh razredih) ter risanje (v prvih štirih razredih). (Pirrejeno po Paulsen 1921, str. 292)

Matura je bila razdeljena na pisni in ustni del. Dijaki so pisali nemško, latinsko, francosko in matematično pisno nalogo ter prevod iz grščine in v grščino. Ustni izpit je bil predviden iz vseh poučevanih jezikov, matematike, zgodovine, geografije in naravoslovja (prim. Paulsen 1921, str. 289).

Avstrijska gimnazija v prvi polovici 19. stoletja

V začetku 18. stoletja so posvetne oblasti v Avstriji začele ugotavljati, da sekundarno šolstvo, ki so ga vodili jezuiti, ne zadovoljuje več potreb in zahtev časa. Ugotavljali so, da je zastarelo in bi ga bilo treba prenoviti, predvsem z uvedbo večjega deleža realnih in naravoslovnih predmetov (prim. Schmidt 1988 a, str. 140–141). Tako je cesar Karel VI. leta **1735** izdal Odlok o ureditvi in organizaciji šol (*Ordnung und Einrichtung der Schulen*), s katerim je postavil (jezuitske) gimnazije pod državni nadzor (prim. Wotke 1905, str. 3–6). Ta prizadevanja je nato dopolnila cesarica Marija Terezija s pripravo Študijske ureditve leta 1752 in z ustanovitvijo Študijske dvorne komisije, ki je nadzorovala sekundarno šolstvo (prim. Baumeister 1897, str. 239; Wotke 1905, str. 7–11). Leta **1764** je profesor dunajske univerze Gaspari v Instrukciji za humanistične šole (*Instructio pro scholis humanioribus*) predstavil prenovljen program gimnazij, ki je z manjšimi spremembami veljal do leta 1775. V skladu z Instrukcijo so bile v gimnazijski učni načrt uvedene nekatere realije, predvsem pa se je povečal delež naravoslovja (prim. Wotke 1905, str. 14–25). Z razpustitvijo jezuitskega reda leta 1773 je sekundarno šolstvo, tj. predvsem gimnazije, v celoti prešlo v državne roke, s čimer je država dobila možnost za temeljito reformo. Spreminjati se je začelo pojmovanje splošnoizobraževalnosti v smislu razširjene vsebine, kot pravi Schmidt, ki bi gimnazijo »približala proizvodnji, 'življenju'« (Schmidt 1988 a, str. 271–272).

Profesor dunajske univerze von Hess je po naročilu oblasti leta **1775** pripravil osnutek gimnazijske reforme, po katerem bi bili realni predmeti enakopravni z latinščino in bi šola postala splošnoizobraževalna v novem pomenu besede. Gimnazija bi bila petrazredna, predlagana je bila tudi uvedba predmetnih učiteljev namesto razrednih, profesorji bi morali biti laiki (prim. Schmidt 1988 a, str. 271 s). Za oblasti je to pomenilo preveč novosti naenkrat in so osnutek zavrnilo, kot pglavitni argument pa navajale preobremenjenost učencev. Hess je namreč predvideval od petindvajset do šestindvajset ur pouka na teden. Cesarica je sočasno piaristu Marxu, rektorju Savojske akademije na Dunaju, zaupala sestavo novega predloga za reformo gimnazije, ki ga je ta dokončal v štirih dneh (prim. Schmidt 1988 a, str. 272). Tako je bil leta **1775** izdan Osnutek za ureditev gimnazij v c. k. dednih deželah (*Entwurf zur Einrichtung der Gymnasien in k. k. Erbländen*), ki je na novo opredelil naloge in funkcije gimnazije. V skladu z Osnutkom je gimnazija

petrazredna poklicna šola, ki s pomočjo »koristnih znanj stvari in jezikov« sluzi pripravi na državno službo (*Entwurf ...*, 1775, §3, v Wotke 1905, str. 97; prim. tudi §7, str. 99; Schmidt 1988 a, str. 272–278). Gimnazija pa je sočasno tudi priprava na univerzo, saj je njena naloga, da »dovolj pripravlja na univerze s potrebnim instrumentalnim znanjem« (*Entwurf ...*, 1575, §7, v Wotke 1905, str. 99).

Vsebina pouka v reformirani gimnaziji je bila takale: krščanski nauk (verouk) in morala, zgodovina, naravoslovje z osnovami aritmetike, geometrije in mehanike, materinščina, latinščina, grščina. Kot dodatne oz. stranske predmete so gimnazije lahko ponudile francoščino in angleščino, teorijo stila in lepe umetnosti ter logiko (*Entwurf ...*, 1575, §7, v Wotke 1905, str. 99–100).

Leta **1805** je bil izdelan nov učni načrt za gimnazije, ki je predvideval šestrazredno gimnazijo (štirje gramatikalni razredi in dva humanitetna) v krajih z licejem ali univerzo in petletno povsod drugod. Petletne gimnazije v predmetniku niso imele naravoslovja. Poučevali so predmetni učitelji, in ne razredni (prim. Sammlung ..., 1820, str. 18–19; Baumeister 1897, str. 242–243; Schmidt 1988 b, str. 37–38). V gimnazijo ni mogel biti sprejet noben mladenič, ki ni imel dobrega spričevala iz vseh predmetov, predvidenih za prve tri razrede nemških glavnih šol (prim. Sammlung ..., 1820, str. 3). Učenci, sprejeti na gimnazijo, so se morali tam, kjer sta obstajala, imatrikulirati na univerzo ali licej, saj ni smel nihče opravljati semestralnih izpitov, če ni mogel pokazati vpisnega lista (Sammlung ..., 1820, str. 4).

Za vsak razred je bilo predvidenih osemnajst ur pouka na teden, v vseh razredih so bili predvideni naslednji predmeti: latinščina (devet oz. deset ur), matematika (dve uri), geografija in zgodovina (tri oz. dve uri) ter verouk in morala (dve uri). Obvezna predmeta sta bila še grščina (v treh zadnjih razredih) ter naravoslovje (v prvih treh razredih). (Prirejeno po Baumeister 1897, str. 269)

V tem času so na slovenskem ozemlju delovale naslednje gimnazije: v Ljubljani, Mariboru, Kopru, Idriji, Celju, Celovcu, Šentpavlu na Koroškem, Gorici, Novem mestu in Trstu (Schmidt 1988 b, str. 42).

Leta **1819** so nastale spremembe organiziranosti gimnazije, ki je predvidela zgolj šestrazredno gimnazijo. Znova je bil vpeljan tudi sistem razrednih učiteljev (prim. Baumeister 1897, str. 243–244). Pripravljen je bil tudi nov predmetnik, ki pa se ni bistveno razlikoval od starega, manjkalo je le naravoslovje, kot argument se je navajalo predvsem povečano ustanavljanje realk in tehniških institutov. Odstranjeno pa naj bi bilo, ker je veljalo za meščanski predmet (prim. Schmidt 1988 b, str. 258–259).

Za vsak razred je bilo predvidenih osemnajst ur pouka na teden, v vseh razredih so bili predvideni naslednji predmeti: latinščina (devet do enajst ur), matematika (dve uri), geografija ter geografija in zgodovina (dve oz. tri ure) ter verouk (dve uri). Obvezni predmet je bila še grščina (v zadnjih treh razredih). Ko že rečeno, je iz predmetnika v celoti izpadlo naravoslovje. (Prirejeno po Baumeister 1897, str. 270)

S spremembami gimnazijskega izobraževanja ter učnega načrta leta 1819 so gimnazije dosegle svojo najnižjo točko, saj je bil namen hermetično zapreti Avstrijo pred vsakim vplivom, ki bi lahko prišel od zunaj, ter povečati vzgojno

delovanje gimnazije v škodo izobraževalnega (prim. Baumeister 1897, str. 244; Schmidt 1988 b, str. 258–260). Predmetnik, učni načrt in disciplinska pravila veljali še do konca štiridesetih let 19. stoletja.

Leta 1848 je bila, pod vplivom idej marčne revolucije, predlagana reforma avstrijske gimnazije po zgledu Humboldtove reforme. Obvezni dveletni filozofski študij je bil odstranjen z univerze in priključen gimnaziji kot zadnja dva razreda, ta pa je tako postala osemrazredna (*Entwurf ...*, 1849, §4, str. 14; prim. tudi Baumeister 1897, str. 248; Ciperle 1979, str. 6–7). Leta 1849 sta Exner in Bonitz pripravila Osnutek organizacije gimnazij in realnih šol v Avstriji (*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*) ali na kratko Osnutek organizacije, ki je z manjšimi spremembami veljal do konca 19. stoletja (prim. Ciperle 1979, str. 8–10; Schmidt 1988c, str. 124–129). Uveljavljena je bila tudi matura, ki je omogočala vpis na katerokoli fakulteto (prim. Schmidt 1988 c, str. 136).

Cilj gimnazije je bil opredeljen kot posredovanje »višje splošne izobrazbe« z intenzivno uporabo klasičnih jezikov ter njihove književnosti, sočasno pa tudi kot priprava na univerzo (*Entwurf ...*, 1849, §1, str. 14; prim. tudi Baumeister 1897, str. 272; Halma – Schilling 1911, str. 3 ss).

Gimnazija je imela osem razredov. Število tedenskih ur se je spreminjalo od dvaindvajset v prvem razredu do štiriindvajset v zadnjem, osmem razredu. Vsa leta so bili predvideni tile predmeti: latinščina (pet do osem ur), materinščina (dve do štiri ure), zgodovina in geografija (tri oz. štiri ure), naravna zgodovina in fizika (dve do tri ure) ter verouk (dve uri). Drugi obvezni predmeti so bili: grščina (tretji do osmi razred), matematika (prvi do sedmi razred) ter filozofska propedeutika (osmi razred). (Prirejeno po *Entwurf... 1849*, §18, str. 19–20; Baumeister 1897, str. 272).

Prve osemrazredne gimnazije pri nas, na katerih so dijaki že v šolskem letu 1849/50 opravljali maturo, so bile v Ljubljani, Gorici in Celovcu. Kmalu so se jim pridružili še Maribor in Celje ter Novo mesto in Trst (prim. Schmidt 1988 c, str. 136–138).

V letih 1805 in 1819 je bilo tedensko število ur v gimnaziji enako, vendar je bilo leta 1819 iz predmetnika v celoti odstranjeno naravoslovje, povečano pa število ur latinščine. Tudi predmet verouk in morala je postal zgolj verouk. Leta 1849 se je povečalo število razredov na osem, opazno pa se je tudi povečalo število tedenskih ur pouka, od dveh v drugem razredu do šestih v ostalih razredih. Povečalo se je tudi število učnih predmetov, popolnoma nov predmet je bila materinščina, ki je bila poučevana vsa leta šolanja. Znova je bilo vpeljano tudi naravoslovje oz. naravna zgodovina in fizika, ki sta tudi bili poučevani vsa leta šolanja.

Pregled stanja v izbranih državah danes

Slovenija

Slovenija ima devetletno enotno osnovno šolo, ki vključuje primarno in nižjo sekundarno stopnjo izobraževanja. Na sekundarni stopnji obstaja več vrst izobraževalnih institucij, poklicne šole (dve do tri leta), srednje strokovne šole

(štiri leta) in gimnazije (štiri leta). Gimnazije so splošne in strokovne. Splošne gimnazije se končajo z maturo, strokovne pa s poklicno maturo (Organisation ..., 2007 b).

Cilj splošnoizobraževalne srednje šole, tj. gimnazije, je posredovanje splošne izobrazbe in priprava na univerzitetni študij (prim. Zakon o gimnazijah 1996, §2). Na gimnazijo se na podlagi interesa – ob omejitvi vpisa pa tudi na podlagi uspeha pri določenih predmetih – lahko vpiše vsakdo, ki je uspešno končal osnovno šolo (Organisation ..., 2007 b, str. 132). Izobraževanje na gimnaziji se konča z maturo, ki omogoča vpis na univerzo oz. na druge izobraževalne ustanove na terciarni stopnji (Organisation ..., 2007 b, str. 139).

V gimnaziji je predvidenih devetindvajset do triintrideset ur pouka na teden, vsa leta so na predmetniku naslednji predmeti: slovenščina (štiri ure), matematika (štiri ure), prvi tuji jezik (tri ure), drugi tuji jezik (tri ure), zgodovina (dve uri) ter športna vzgoja (tri ure). Ostali obvezni predmeti so: glasba, likovna umetnost, geografija, biologija, kemija, fizika, psihologija, sociologija, filozofija in informatika. Ti predmeti imajo praviloma po dve uri na teden. Ob obveznih predmetih so predvideni izbirni predmeti (ena do dvanajst ur). (Prirejeno po Predmetnik gimnazije 2006/2007)

Avstrija

Avstrija ima na primarni stopnji skupno štiriletno ljudsko šolo (*Volksschule*), zatem se izobraževalne poti učencev ločijo. Nekateri še tri leta nadaljujejo šolanje na ljudski šoli ali na glavni šoli (*Hauptschule*), drugi pa se vpišejo na katero od osemletnih splošnoizobraževalnih srednjih šol (*allgemein bildende höhere Schulen*). Te se delijo na gimnazije, realne gimnazije in gospodarske realne gimnazije. Šolanje se tam konča z maturo (prim. Organisation ..., 2007 a).

Cilj oz. naloga gimnazije je dijakom posredovati obsežno in poglobljeno splošno izobrazbo ter jih sočasno privedi do visokošolske zrelosti (prim. Organisation ..., 2007 a, str. 92 in 415). V gimnazijo se lahko vpišejo učenci po koncu četrtega razreda ljudske šole na podlagi zanimanja in učnega uspeha. V gimnazijske razrede pa lahko pod določenimi pogoji prehajajo tudi učenci prvih treh razredov glavne šole, (prim. Organisation ..., 2007 a, str. 106). Gimnazija se konča z zrelostnim izpitom (*Reifeprüfung*) oz. maturo (*Matura*). Maturitetno spričevalo potrjuje splošno visokošolsko zrelost, ki omogoča vpis na univerzo (prim. Organisation ..., 2007 a, str. 164 in 415).

Za lažjo primerjavo bomo upoštevali zgolj zadnje štiri razrede gimnazije. V gimnaziji je tako predvidenih devetindvajset do triintrideset ur pouka na teden, v zadnjih treh razredih pa še dodatno po šest ur izbirnih predmetov na teden. Vsa leta so predvideni naslednji predmeti: nemščina (tri ure), matematika (tri ure), angleščina (tri ure), latinščina (tri ure), zgodovina in politično izobraževanje (ena do dve uri), tretji tuji jezik (tri ure), geografija in gospodarstvo (ena do dve uri) ter športna vzgoja (dve do tri ure). Drugi obvezni predmeti so: biologija, kemija, fizika, psihologija/filozofija, informatika, glasbena vzgoja in likovna vzgoja. Ti predmeti imajo praviloma po dve ali tri ure na teden. (Prirejeno po Gymnasium – Studententafeln 2007)

Nemčija

V Nemčiji vsaka dežela sama organizira svoj šolski sistem, zaradi enakovrednosti, prehodnosti in primerljivosti pa se dežele v mnogih točkah usklajujejo na zvezni ravni. Po končani skupni štiriletni osnovni šoli (*Grundschule*) se izobraževalne poti učencev ločijo na štiri glavne institucije: na glavno šolo (*Hauptschule*), realno šolo (*Realschule*), gimnazijo (*Gymnasium*) in skupno šolo (*Gesamtschule*), obstajajo pa še nekatere vrste sekundarnih šol, ki so specifične za posamezne dežele. V večini dežel v zadnjem času poteka reforma gimnazije kot skrajševanje trajanja šolanja z devet na osem let. (Das Bildungswesen ..., 2007)

Cilj gimnazije je dijakom posredovati poglobljeno splošno izobrazbo in jim omogočiti splošno visokošolsko zrelost, ki omogoča tako vpis na univerzo kot tudi nadaljnje poklicno izobraževanje (Das Bildungswesen ..., 2007, str. 98–100). Vpisne pogoje za prestop na izobraževalne institucije sekundarne stopnje sicer predpisujejo posamezne dežele, vendar je za vpis na gimnazijo po četrtem razredu osnovne šole (*Grundschule*) praviloma potrebna izražena želja, učni uspeh in uspešno opravljen kateri od vpisnih pogojev, ki jih postavi dežela (poskusno polletje, poskusni pouk, sprejemni izpit) (Das Bildungswesen ..., 2007, str. 108). Gimnazija se konča z uspešno opravljenim abiturientskim izpitom (*Abiturprüfung*), ki daje splošno visokošolsko zrelost in omogoča vpis na terciarno stopnjo (Das Bildungswesen ..., 2007, str. 122–123).

Tudi pri Nemčiji bomo za lažjo primerjavo upoštevali zgolj zadnje štiri razrede gimnazije. Ker se tedensko število ur po gimnazijah v različnih deželah rahlo razlikuje, bomo upoštevali določeno povprečje, pri čemer bomo za izhodišče vzeli Bavarsko. V gimnaziji je tako predvidenih dvaintrideset do petintrideset ur pouka na teden. Zadnji dve leti šolanja je izbirnost zelo velika, zato bomo najprej navedli predmete, ki so obvezni v vseh zadnjih štiri letih: nemščina (tri do štiri ure), matematika (tri do štiri ure), zgodovina in družboslovje (dve do tri ure), prvi tuji jezik (tri do štiri ure), verouk ali etika (dve uri) in šport (dve uri). Dodatno so obvezni predmeti v devetem in desetem razredu: drugi tuji jezik, fizika, kemija, biologija, umetnost, glasba, gospodarstvo in pravo, geografija ter izbirni predmet. Izbirni predmeti v enajstem in dvanajstem razredu so: naravoslovje 1 (fizika, kemija, biologija), naravoslovje 2 (fizika, kemija, biologija ali informatika) ali drugi tuji jezik, geografija ali gospodarstvo in pravo, umetnost ali glasba, seminar 1, seminar 2, individualna izbira. (Prirejeno po Das achtjährige Gymnasium in Bayern 2007 in Gymnasiale Oberstufe in Bayern 2007)

V Sloveniji in Nemčiji je za dosego univerzitetne zrelosti potrebnih trinajst let šolanja, čeravno poteka v Nemčiji prestrukturiranje gimnazije, ki bo po novem trajala osem let, in ne več devet. To pomeni, da bo najpozneje do leta 2011 tudi v Nemčiji šolanje do dosežene univerzitetne zrelosti trajalo dvanajst let. V Avstriji traja šolanje do univerzitetne zrelosti dvanajst let. V vseh analiziranih državah je matura oz. dokončana gimnazija pogoj za vpis na univerzo.

V analiziranih državah so obvezni predmeti vsa leta sekundarnega šolanja materinščina, matematika, tuji jezik, zgodovina in šport. Nobenega obveznega predmeta v gimnaziji ne moremo opredeliti kot strokovnega oz. usmerjenega

neposredno v poklic, ampak so vsi splošnoizobraževalni v sodobnem pomenu besede. Povprečno imajo dijaki v slovenskih gimnazijah manj ur (32,2) kot dijaki v nemških (33,5) ali avstrijskih (32,5).

Sklep

Sodobni šolski sistemi, ki na sekundarni stopnji izobraževanja poznajo gimnazijo, to namenjajo za posredovanje poglobljenega splošnega znanja, po drugi strani pa je dokončanje gimnazije, matura, zaključni izpit pogoj za vpis na terciarno stopnjo izobraževanja, na univerzitetni študij.

Gimnazija je v funkciji ustanove za posredovanje splošne izobrazbe obstajala pravzaprav že od svojega nastanka, tako humanistične latinske šole kot protestantske gimnazije in jezuitski kolegiji so dajali splošno izobrazbo, to je bil v tistem času predvsem pouk jezika in »spremljajočih«, razlagalnih vsebin. Nobene spremembe v tem pogledu ni bilo niti z veliko reformo gimnazije v 19. stoletju. Tako v predlogih gimnazijskih reform kot tudi v zakonodaji je bila gimnazija pri nas zmeraj – razen ob usmerjenem izobraževanju, ko je bila odpravljena – opredeljena kot splošnoizobraževalna institucija, spreminjala sta se le delež posameznih predmetov in njihova poimenovanja.

Po drugi strani pa je bila gimnazija vsaj od 19. stoletja razumljena tudi kot edina »pripravljalnica« na univerzo, uspešno opravljena matura oz. zrelostni izpit, kot se je na začetku imenovala in se ponekod v Evropi še zmeraj imenuje, je bil pogoj za vpis na univerzitetni študij. Po eni strani je bilo dokončanje gimnazijskega šolanja razumljeno kot pogoj zrelosti za samostojno življenje, po drugi strani pa je pomenilo vstopnico za nadaljevanje izobraževanje in opravljanje zahtevnejših poklicev.

V prispevku smo namesto kontinuirane analize razvoja gimnazije, kar bi bil običajen metodološki pristop, uporabili sinhroni pristop, pri čemer smo za posamezna izbrana obdobja, vključno s sodobnostjo, prikazali, kako se (je) znotraj teh obdobja gimnazija pojavlja(la) kot torišče idej. Če bi uporabili diahrono analizo razvoja gimnazije, bi ob upoštevanju dokumentacije, s katero smo argumentirali ugotovitve, prispevek moral biti, da bi ohranil verodostojnost, precej bolj obsežen, pri čemer bi presegle okvire tematike prispevka. Ob sedanji razpravi v zvezi s spremembami gimnazijskega programa v Sloveniji je potreben pogled z distance, ki ga analiza izbranih obdobja omogoča, ne da bi se pri tem spuščala v aktualne podrobnosti, ki bi lahko zameglile celotno sliko.

Pri utemeljevanju in spreminjanju sistema sodobne šole (gimnazije) ne smemo biti zazrti v preteklost oz. moramo slediti sodobnim smernicam in potrebam časa ter družbe, vendar moramo biti pri odpravljanju ali drastičnem spreminjanju uveljavljenih oblik previdni in kljub vsemu upoštevati določeno tradicijo, zgodovinski razvoj, primerljivost ter navsezadnje tudi smiselnost in upravičenost sprememb. Pri ukinjanju mature, ki jo imamo Slovenci – tako kot tudi univerzitetni študij v smislu znanstvenega študija – tradicionalno v zavesti, se je treba vsake spremembe lotiti previdno, argumentirano in s poznavanjem

sistemov. Pri tem pa je treba upoštevati tudi spoznanja drugih evropskih držav, ki izhajajo iz podobnega zgodovinskega in socialnega okvira.

Literatura

- Baumeister, A. (1897). Die Einrichtung und Verwaltung des höheren Schulwesens in den Kulturländern von Europa und in Nordamerika. V: Baumeister, A. (ur.), Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre für höhere Schulen. München: Beck, zv. 1, 2.
- Blankertz, H. (1982). Die Geschichte der Pädagogik: Von der Aufklärung bis zur Gegenwart. Wetzlar: Büchse der Pandora.
- Braumüller, H. (1924). Zur Geschichte des Klagenfurter Schulwesens in der Reformationzeit. Carinthia I – Mitteilungen des Geschichtsvereins für Kärnten, Klagenfurt, št. 114, str. 13–31.
- Ciperle, J. (1979). Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- Das achtjährige Gymnasium in Bayern (2008). [Http://www.g8-in-bayern.de/g8/ueberblick/lehrplan/index.shtml](http://www.g8-in-bayern.de/g8/ueberblick/lehrplan/index.shtml) (20. 11. 2007).
- Das Bildungswesen in Deutschland 2004/05. (2007). Eurybase. The Information Database on Education Systems in Europe. Europäische Kommission.
- Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich (1849). Wien: Ministerium des Kultus und Unterrichts.
- Gymnasiale Oberstufe in Bayern. (2007). [Http://www.gymnasiale-oberstufe-bayern.de/index.php?Seite=765&PHPSESSID=8e750caa473e0e555a1845cfd739d223](http://www.gymnasiale-oberstufe-bayern.de/index.php?Seite=765&PHPSESSID=8e750caa473e0e555a1845cfd739d223). (20. 11. 2007).
- Gymnasium – Studentafeln. (2007). [Http://www.grg23-alterlaa.ac.at/schulformen/stdtafel.html](http://www.grg23-alterlaa.ac.at/schulformen/stdtafel.html). (20. 11. 2007).
- Halma, A. – Schilling, G. (1911). Die Mittelschulen Österreichs. Sammlung der Vorschriften. Bd. I. Wien – Prag: Kaiserlich-königlicher Schulbücher Verlag.
- Moog, W. (1967). Geschichte der Pädagogik. Bd. 3: Die Pädagogik der Neuzeit vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Ratingen – Hannover: A. Henn – A. W. Zickfeldt.
- Losserth, J. (1916). Die protestantischen Schulen der Steiermark im sechzehnten Jahrhundert. V: Kehrbach, K. (ur.), Monumenta Germaniae Paedagogica. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, zv. LV.
- Organisation des Bildungssystems in Österreich 2005/06 (2007 a). Eurybase. The Information Database on Education Systems in Europe. European Commission.
- Organisation of the Education System in Slovenia 2001/02 (2007 b). Eurybase. The Information Database on Education Systems in Europe. European Commission.
- Paulsen, F. (1919). Geschichte des gelehrten Unterricht auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart. Mit besonderer Rücksicht auf den klassischen Unterricht, zv. 1. Leipzig: Verlag von Veit & Comp.
- Paulsen, F. (1921). Geschichte des gelehrten Unterricht auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart. Mit besonderer Rücksicht auf den klassischen Unterricht, zv. 2. Berlin & Leipzig: Walter de Gruyter & Co.

- Predmetnik gimnazije 2006/2007 (2007). [Http://portal.mss.edus.si/msswww/programi/2006/programi/gimnazija/gimnazija/posebnidel.htm](http://portal.mss.edus.si/msswww/programi/2006/programi/gimnazija/gimnazija/posebnidel.htm). (20. 11. 2007)
- Rupel, M. (1951). Novo Trubarjevo pismo. Slavistična revija, IV, str. 111–113.
- Rupel, M. (1965). Trubarjeva skrb za študente. Ljubljana: SAZU.
- Sammlung der Verordnungen und Vorschriften über die Verfassung und Einrichtung der Gymnasien. (1820). Wien.
- Schmidt, V. (1952). Pedagoško delo protestantov na Slovenskem v XVI. stoletju. Ljubljana: DZS.
- Schmidt, V. (1988 a). Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 1: Od naselitve do 1805. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Schmidt, V. (1988 b). Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 2: 1805–1848. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Schmidt, V. (1988 c). Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 3: 1848–1870. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Vidmar, T. (2005). Nastajanje novoveške stopenjske šolske strukture. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Vidmar, T. (2007). Šola in komponente vseživljenjskega učenja pri Primožu Trubarju. *Stati inu obstati*, št. 5–6, str. 118–133.
- Wotke, K. (1905). Das oesterreichische Gymnasium in der Zeit Maria Theresias. *Zv. I: Texte neben Erläuterungen*. V: Kehrbach, K. (ur.), *Monumenta Germaniae Paedagogica*, zv. XXX.
- Zakon o gimnazijah (1996). Uradni list RS, 12/1996.